

CRVENA PRAŠINA

Nikolina Sabolić

Pred Božić 1944.

Opskrba strujom iz koprivničke gradske munjare bila je reducirana na tek nekoliko večernjih sati. Zbog nestašice goriva, kazala je mater. Od gladi ili od drvene klupe koja mi je unatoč debelom gunju gnječila rame, nisam mogao zaspati. U mojoj su se glavi naizust kazivale riječi iz pisma koje je mater prebiralala pri blijedoj svjetlosti svijeće što je dopirala iz kuhinje. Zamišljao sam majčino suho lice kako gleda čas u slovo, čas u raspelo na zidu, pa u plamen tanke svijeće što se bori s vlagom i jenjava kao da će učas ugasnuti. Kad bih se dignuo i rekao da sam gladan, mater bi odrezala tanku krišku kukurušnjaka i pružila mi ga s tvrdom jabukom božićnicom. Bila je to večera otkako je japa bio odveden na ratište. U sobi je bilo hladno. Tanka stakla na tankim prozorima pucketala su okovana ledom. Sve je u kući bilo tanko. Stariji brat i sestra drijemali su na divanima. Znao sam da nas je mater poslala rano na spavanje jer se u kući više nije ložilo, a i svijeće je trebalo šparati.

Najveći divan u našoj spavaćoj sobi čekao je na mater i japu. Mater će doći kad iščita japino pismo još nekoliko puta. Htio sam da me pozove kraj sebe na divan, sad dok jape nema. Ali nije. Nisam se usudio pitati. Ona je čekala da se japa vrati, kao i mi. Da je imala papira i znala kamo poslati, otpisala bi mu kako svaku večer moli Boga da se vrati kući. Ne bi prešutjela kako su *vušljivi* Čerkezi istjerali na polje našu kravu i u staju uveli svoje konje da se nahrane. Izjutra su napunili puna kola sijenom. Mater je vikala: – *Najte već zemati! Najte već!* Komandant je odgovarao: – *Polovina tebe, polovina mne!* Onda je uzeo još i novu novcatu vedricu s bunara, smrdljivi kozak, i napunio je moštom iz podruma do samog ruba, i odnio. Napisala bi mu sve to, pa makar ustaše došle po nju!

Volio sam kad bi nam nakon zdravomarije mater pričala zgode, o nespokojnim dušama, coprnicama, kraljeviću Marku ili Kuginoj kući. Najviše sam volio onu o japinim *čižmama*, našem kućnom blagu. Zaboravio bih tada na ledenu sobu i tvrdu klupu pod rebrima.

Črne kožnate čižme japa je dobio v nasljedstvo od staroga japeka. Dok su mu dali posljednju pomast, japek je viknul: – Moje čižme bodo išle Franjini! Svi smo ga dobro čuli, i župnik takaj. Onda dok smo delali novu hižu i selili se tu v Dugu vulicu, stric Pavić je te čižme ostavil sebi. Nije jih dal japi, a japa je ne štel za njih prositi. I tak

smo se preselili bez čizmi. Za pol leta je stric Pavić došel k nam i donesel čizme. – Franjina, te čizme ti po noči nemaju mira. Hodaju i ružijo kak da četa stupa. – rekel je. Japa je mučal, ali ja sem mu povedala: – Stupajo radi tvojega nepoštenja! Tak je i bilo. V naši so hiži čizme bile spokojne. Nigdar niso ružile. A Antun Pavić više nije dohađal k nam.

Kad bi mater i japa otišli u polje, znao sam otvoriti škrinju i dodirivati čizme. Koža im je bila gruba, ali djelovale su pitomo. Imale su debele potplate i tvrde sare, a oko gležnja su bile naborane i meke. Jednom sam ih navukao na noge, a stopala su mi se izgubila kao u špiljama. Jedva sam dizao noge. Pomislio sam kako je japi sigurno teško u tim čizmama, zato ih čuva i rijetko nosi. Pitao sam mater zašto ih japa nije ponio na ratište. Kratko je odgovorila da je u domobranima dobio nove. – A stric Pavić? Je li nabavio nove čizme? – zanimalo me. – Njemu su dali partizani.

Sanjao sam kako je japa na ratištu izgubio čizme i sad šepa na lijevu nogu. Pobjao sam se da se neće vratiti. A onda je stiglo pismo.

Marija Šantek

Duga ul. 20

Koprivnica

Draga moja Marice i draga djeco,

evo vam pišem iz bolnice u Banja Luci. Tu ležim od oktobra mjeseca. Na fronti sam obolio od upale porebrice. Spojili su mi cijev pod rebra da nečist isteče van. Doktor veli da stvari ne idu u dobrom smjeru. Pitao je dal se želim ispovjediti. Jučer je bio župnik. Doktor je rekao da mi bude napisao otpusno pismo i pribavio otpust iz vojske, da još stignem vidjeti familiju i djecu. Nemojte se brigati, ja još hodam i dišem. Do Božića budem došao doma, daj Bog.

Vaš muž i otac

Franjo Šantek

Veselio sam se skorom Božiću. Mater bi u sjajne šarene papiriće umotala oraha, suhih šljiva i kockice slatke repice. Time ćemo okтити bor. Po Božiću ću ja, kao najmlađi, prvi odabrati

ukrase, a potom sestra i brat. Moći ćemo ih razmotati i pojesti. U ustima mi je već bilo slatko, slatko.

Pred Božić 1952.

– Drugarice, pozdravljam vas na današnjem sastanku Općinskog odbora Antifašističkog fronta žena Koprivničkog Banovca. Okupile smo se da razgovaramo o radu našeg Odbora, o brizi za zajednicu kao i dužnostima svake žene u izgradnji socijalističkog društva.

– Točke dnevnog reda su sljedeće: Izvještaj o prikupljenoj pomoći i zadacima za građanke, Kulturni rad i obrazovanje te Razno uključujući raspravu o odanosti građanke Marije Šantek, iz Duge ulice kućni broj 20, socijalističkim i antifašističkim načelima.

– Molim drugaricu zapisničarku da zabilježi prisustvo 43 članice Odbora.

– Pod prvom točkom izvještavam da je prikupljena pomoć u hrani i tkanini za drugarice s područja našeg Općinskog odbora koje su pretrpjele gubitke svojih muževa i sinova u borbama za oslobođenje našeg naroda od okupatora. Pomoć će biti podijeljena uoči proslave Dana Republike od strane predsjednice Odbora i drugarica predstavnica Ane K., Katarine F. i Dragice H. Ukoliko se još neke drugarice žele pridružiti ovoj akciji, neka se poslije sastanka prijave predsjednici Ani K.

– Pod drugom točkom neka se zabilježi da je tijekom mjeseca oktobra i novembra provedeno 16 lekcija opismenjavanja žena uz prisustvo 12 članica. Učiteljice su bile drugarice Elizabeta B. i Dorotea S.

– Pod trećom točkom ističemo da su članice našeg Odbora dale doprinos u hrani tijekom svečane proslave Dana Republike na Trgu maršala Tita u Koprivnici.

– Kako naš rad nije samo u obrazovanju i hrani, već i u očuvanju jedinstva naše zajednice i socijalističkih vrijednosti, na prijedlog drugarice Barbare Pavić naša je dužnost raspraviti o građanki Mariji Šantek koja, prema svjedočenjima, ne pokazuje privrženost antifašističkim načelima. Drugarice Barbara, izvolite.

– Zahvaljujem drugarici predsjednici Općinskog odbora na riječi. Kao što smo imale prilike uočiti, unatoč višestrukim pozivima, naša sugrađanka Marija Šantek ne pridružuje se našim sastancima. Također ne sudjeluje u pokretima pomoći i radnim akcijama, a nedavni događaj pokazuje kako je njezino ponašanje nespojivo s društvenim vrijednostima. Naime, u vrijeme

parade za Dan Republike Marija je stajala za plotom i mrkim pogledom pratila mimohod. Na poziv jedne naše drugarice da nam se pridruži, Marija je drsko odbila.

– Istina je što svjedoči drugarica Barbara. Ja sam joj se oglasila ljubaznim riječima: – Ajde, Marica, odi, idemo! – a ona je digla nogu u zrak i viknula: – Daj mi cipele, pak pem!

– Eto, čule ste. Uz to, Marija redovito odlazi u crkvu, što je suprotno principima Partije, tako da je njezina politička odanost veoma upitna.

– Čekajte malo, Barbara, ako ženica ide u crkvu i nema zimske cipele, ne znači odmah da radi protiv naroda.

– Slažem se s drugaricom Elizabetom, žena je došla sa sela, možda ne zna ni čitati, pa ju je sramota. A tu su i mala djeca, treba za njih skrbiti, možda nemaju ni za sebe dosta.

– Može biti, Katica, ali ne zaboravimo ni na sumnjiv povratak njezinog muža Franje s ratišta. Dobio je otpust iz vojske jer je, navodno, obolio od pleuritisa od kojega će uskoro umrijeti, a evo, čovjek ne samo da je živ, nego je po poljima glavni težak! A pod čijom je komandom služio, svi šute. I to bi trebalo razmotriti.

– *Je, je, prav Barica poveda. Otkak je Franjina doma, narodilo se još jedno dete!*

– Drugarice, ako se slažete, predlažem da se Mariju prijavi Kotarskom odboru AFŽ-a Koprivnice kako bi nadležni proveli postupak prema Statutu i podučili je važnosti socijalističkog angažmana.

– Ali, Barbara, zašto želite kazniti Mariju? Zar niste vi u srodstvu?

– Nismo, drugarice Ana. Moj Antun i Franjo odrasli su u istoj kući jer su im se starci složili živjeti skupa dok su obudovjeli. Ali nismo u krvnom srodstvu. Osim toga, nije cilj nikoga kazniti, već uključiti u zajednicu. Na početku sastanka rečeno je da je dužnost svake žene podržati narodnooslobodilačka i socijalistička načela.

– U redu, Barbara. Hvala svim drugaricama na iznošenju zapažanja. Kao predsjednica ovog Odbora, iznijet ću i ja svoje. Sjećam se da je Franjo došao s bojišta više mrtav nego živ, kost-koža, a kad ste spomenule djecu, treba reći i to da nema ni mjesec dana otkako je najmlađe dijete pokopano. Marija je nedvojbeno, kao što bi bila i svaka majka od nas, shrvana tugom i boli. Osobno nemam ništa protiv Marije. Žena je pobožna, ali poštena i radišna. Koliko znam, nikome nije zlo činila, niti koga uvrijedila. Ne smatram je neprijateljem naroda. Ali evo, možemo provesti javno glasovanje za ili protiv sastavljanja prijave.

Marija Šantek nije prisustvovala predbožićnom sastanku AFŽ-a. Da je, rekla bi im u lice, tim afežjkama, da je moje smrtno tijelo još toplo pod hladnom zemljom i neka je ostave na miru. Zna ona kako su njihovi muževi došli na vlast. Skrivali su se po Bilogori i Kalniku da bi 6. aprila osvanuli kao veliki partizani, osloboditelji. Među njima i ustaški prebjezi koji su poslije bili glavni pripadnici OZNE i Narodnog suda. Kad su se dijelile grofovске zemlje, zna se tko je dobio bolje, a tko puku *prudnicu*! Tko je bliže ognju, bolje se grije! Ali dok ogenj dogori, ostane samo prašina. U šest sati ona moli krunicu, *pozdravljenje*, ne hoda po kojekakvim sastančenjima. Sve bi im to rekla, pa makar ju odvela UDBA!

Iz zapisnika sa sastanka Općinskog odbora AFŽ-a Koprivničkog Banovca:

Nakon provedenog javnog glasovanja 6 članica izjasnilo se za, a 37 protiv sastavljanja prijave za Mariju Šantek Kotarskom odboru.

Predsjednici, drugarici Ani K. je laknulo. Pamtila je dobro Šantekov tajni bunker pod stajskim gnojištem. Upravo joj je on kao mladoj djevojci pružio skrovište od naprasnih kozaka. Majka ju je tu skrivala kad bi u Koprivnicu prodrła vijest da su blizu Čerkezi. Kako bi odvratila misli od priča o stravičnim zlodjelima tih zločinaca kakva ovaj kraj ne pamti, iz kristalne je zdjele uzela kockicu karamele i polako je otopila u ustima. Bila je slatka.

Pred Božić 1999.

Tjedan uoči Božića Koprivnicu je zameo debeli snijeg. Naše su se stope urezivale u njega kao *ex librisi* u stare knjige. Kružili smo gradom, od kina Velebit preko parka pa Meštrovićevom do autobusnog kolodvora i natrag.

– Kako ti se svidio film?

– Pa dobro. – Crvena se prašina još kovitlala u mojoj glavi. Nije mi se svidio. Nisam to željela izgovoriti. Iznenadilo me što me pozvao u kino.

– Kako si saznao moj broj?

– Telefonski imenik. Samo su dva prezimena Šantek u Koprivnici. Pogodio sam iz prve.

– Ah, da, sad ga svaka kuća ima, kao molitvenik. – pokušala sam se našaliti. Zvučalo je glupo, pa sam brže pitala: – Što planiraš za Božić?

– Ništa posebno. Mislim, Božić se u mojoj kući baš ne slavi naročito.

– Kako to? – začudila sam se. Božić je ušao na velika vrata u našu državu, prosvijetlio gradove, čavlima probo dlanove na raspela po našim kućama.

– Ne znam. Kitimo bor svake godine, ali ne idemo u crkvu. Mama je govorila da prije rata nisu smjeli u crkvu. Tata je radio u trgovini, a ona u školi, pa su ih kontrolirali, tako nešto.

– Aha, zbog politike?

– Da. Makar smo i tada imali bor, ali bez lampica. Bio je u stražnjoj sobi, da ne vide susjedi. Sjećam se da je mama nedjeljom s prozora znala gledati ljude kako idu putem parka. Vidio sam i zlatni lančić s križićem koji bi ponekad držala u ruci. Dar od kume, ali nije ga nosila.

– Možda ga je željela nositi.

– Možda.

– Jesi li kršten? – izletjelo mi je bez veze.

– Jesam. Obavili smo to kod kuće, prije prvog rođendana. Tako su mi rekli.

– *Sorry* na pitanju, to nije važno. – od neugode sam se zagledala pod noge.

Prošli smo pored njegova stana na Trgu podravskih heroja. Otac mi je pričao kako su u tim zgradama bili oficirski stanovi, a dok je on još išao u školu, Tarašćice su bile polja kukuruza.

Sitni snijeg počeo mi se primati za obraze. Prima li se i za njegove? Bilo me sram pogledati ga, još sam uvijek gledala dolje. Naše martensice podsjetile su me na očevu priču o čizmama djeda Franje. Gnječile su bijeli snijeg, a njihovi su tragovi pod crvenkastim lampama bili crveni poput *Crvene prašine*, hrvatskog filma koji smo gledali u kinu. Prolazeći Trgom slobode pored Školaka, pomislila sam kako je cijela hrvatska prošlost turobna, presvučena crvenom prašinom, crvenijom od one o kojoj učimo u školi.

Pitala sam se zna li on da sam ja ta koja mu za Valentinovo, Nikolinje i pred božićne praznike u džep jakne potajice stavlja bombon. Slatku tajnu. Vjerojatno zna. Moje je mjesto u stražnjem dijelu učionice, tik pored vješalica. Sigurno je i leđima primao moje poglede svaki put kad bi profesorica politike i gospodarstva započela s nekim od svojih poduljih *stand-up*

monologa, kojim bi nerijetko na kraju samu sebe rasplakala. Silno sam ga željela upitati za bombone, ali nisam.

Šutke smo prošli pored pošte na Florijanskom trgu.

– Da te otpratim do kuće? – pitao je.

– Ne treba, hvala.

– Ti živiš u Dugoj ulici, zar ne?

– Ne više. Tamo mi je baka. Prošle godine smo preselili na Lenišće, tako da ti nije baš usput.

Rastali smo se kod gradske Vijećnice. Iz crkve svetog Nikole čule su se orgulje božićnog koncerta.

Sveti Nikola, zaštitniče Koprivnice, čuvaj ovu slatku tajnu i ne daj da se pretvori u prašinu.

Slatku tajnu treba oprezno otopiti u ustima. Otopi li se jedan kraj prebrzo, drugi će zaoštriti i zabosti se u nepce kao šiljak. Slatki sirup u sredini više neće biti sladak.

Pred Božić 2008.

Bok, Lucija. Hvala što si prihvatila moj zahtjev za prijateljstvom. Bojao sam se da nećeš. Imala bi pravo.

Želim ti se ispričati što ti se nisam više javljao, ustvari, za sve. Volio bih da ti mogu reći što sam osjećao svih ovih godina. Ispričati ti o duhovima prošlosti kojima su mi doma napunili glavu kad sam im rekao tvoje ime. Sve su to gluposti.

Volio bih čuti kako si. Inače, završio sam ekonomiju i za par dana idem u Zagreb na razgovor za posao. Vidim da si se ti vratila u Školak kao profesorica. Zanima me kako ti je raditi u našoj bivšoj školi.

Jesi li za kavu?

Poruke su me zaprepastile. Nije moguće. Kud se sad javljaš, majke ti! Ne samo da se nisi javio, nego me više nisi pogledao nakon filma i šetnje! Otišli smo iz Školaka, a da me nisi ni pogledao. Spomenuo si me starcima? Što li su ti rekli o meni? Odakle me oni uopće znaju? Ne mogu vjerovati.

Ushit i znatiželja bili su suviše golemi da ne bih odgovorila, pa makar i nakon desetljeća šutnje:

Jesam. Zanimaju me ovi duhovi.

Dogovorili smo se naći za vikend. U subotu u Artu.

Večernji list

Četvrtak, 18. 12. 2008.

TEŠKA PROMETNA NESREĆA

Otac i sin stradali u stravičnom sudaru s tegljačem

Marko Pavić (26) poginuo je u potpuno smrskanom osobnom automobilu u teškoj prometnoj nesreći nadomak Koprivnice kada je vozač kamiona zagrebačkih registarskih oznaka iz neutvrđenih razloga prešao na suprotnu stranu kolnika i izazvao direktni sudar.

Nesreća se dogodila oko 9 sati u Reki pored Koprivnice. Dubravko Pavić (58) zadobio je teške tjelesne ozljede te je prevezen u koprivničku bolnicu dok je njegov sin Marko preminuo na mjestu nesreće. Očevid je trajao nekoliko sati. Kako navode mještani Reke, na mjesto događaja prvi su stigli vatrogasci koji su krajnjim naporom izvukli oca i tijelo njegova sina iz vozila, budući da je prednji dio automobila bio u potpunosti smrskan. Vozač kamiona lakše je ozlijeđen te mu je pružena pomoć. Protiv njega će biti podnesena kaznena prijava.

Pet dana kasnije grobljem Svetog Duha slijevale su se suze, jecaji i krikovi. Tuga je parala duše živih dok se smrskano tijelo spuštalo u mrzlu zemlju.

Moj je bivši razred stajao po strani, blijed kao magla. Ja nisam stajala. Propadala sam u zemlju zajedno s tijelom koje me povlačilo u dubinu, u tamu. Studen mi je amputirala nožne prste. Pred očima mi se, kao Gospa, ukazivala novinska slika smrskana bijelog automobila na kojem su se vidjeli crveni tragovi krvi. Nisu to bili crveni tragovi, nego crveni mlazovi. Crveni kao crvena prašina. Crveni, crveni...

Kao iz tamnice do mene su dopirale riječi: – Draga braćo i sestre, ova je tragedija duboko potresla obitelj i članove naše zajednice jer je Marko, mlad čovjek, pozvan u Božje krilo... I tako dalje, i tako dalje...

Jutros sam otvorila njegov Facebook. Pogledao me prigušenim smiješkom s profilne slike. Po zidu su mu ostavljali *R. I. P.* poruke. *Deadmensbook*, to će do polovine stoljeća biti ova mreža. Nemojte mu ništa pisati. Nemojte! Vi ne znate da su naše stope urezane u Koprivnicu. Ne znate da nam nije bilo suđeno. Ne znate da je to zbog prašine. Suhe i gorke.

Pred Božić 2017.

Na posljednjem počivalištu Franje Šanteka (1910. – 1987.) i Marije Šantek (1920. – 2001.) zasvijetlila su dva crvena lampiona.

Uz posljednje počivalište Marka Pavića (1982. – 2008.) ostavljen je bombon.

Na crnom mramoru Slatka tajna.